

M. Madarász Anita¹

Magyarország brit szemszögből, 1945–1955

View metadata, citation and similar papers at core.ac.uk

brought to you by CORE

provided by ELTE Digital Insti

relations defined and shaped the attitude of the United Kingdom to Central and Eastern European countries. After the Second World War, the question of attitude towards Hungary became increasingly problematic and complicated: relations between the United Kingdom and Hungary yielded a positive or negative balance. The intensity of the British-Hungarian relationship was influenced by several negative factors. The British were not able to sweep under the carpet the fact that Hungary belonged to the Soviet sphere of interests, and we could not examine and interpret the British and Hungarian relations without excluding Soviet interests. This paper does not attempt to present the common history of these years of the two countries: it only briefly outlines what the significance of the Soviet sphere of interest meant, what was the position of the British leadership on the Hungarian government. What were the international and domestic political events that made the relationship between the two countries more and more disturbed and what were the 1950s moments that started to bring foreign policy events into a more positive direction.

Keywords: Hungary; the United Kingdom; Soviet sphere of interest, viewpoint of British leadership about Hungary; strained relations; Philip J. Noel-Baker; Clement Attlee; István Bede; Sir Geoffrey Wallinger;

Magyarország megítélése egy új helyzetben²

„Nem tudom, mi többet tehetnék.”³

(Ernest Bevin)

„Magyarország kapcsolatai Angliával a Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaként működő angol katonai és ennek mellérendelt politikai misszió Debrecenbe történt megérkezésével kezdődtek meg.”⁴ A második világ-

¹ Történész, PhD, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest, anita.madarasz87@gmail.com

² A tanulmány csupán bizonyos, a szerző által kiemelt eseményeket, jelentéseket mutatja be, nem törekszik arra, hogy részletesen, mindenre kiterjedően megvizsgálja a brit-magyar kapcsolatok 1945–1956 közötti történetét.

³ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és Magyarország, 1945–1948*, Grotius, - <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EARHLE> – 2015. 08. 10. 6.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. Magyarország és Nagy-Britannia kapcsolatai 1945-ben. 1.

háborút követően a brit–szovjet viszony alakulása határozta meg, illetve formálta az Egyesült Királyság hozzáállását a közép- és keleti-európai országokhoz. A második világháborút követően a Magyarországhoz való viszonyulás kérdése egyre problémásabbá, bonyolultabbá vált: az Egyesült Királyság és Magyarország közötti kapcsolatok hol pozitív, hol negatív irányú mérleget produkáltak. A brit–magyar reláció intenzitását több negatív tényező befolyásolta. 1945 után a két eltérő beállítottságú, politikai berendezkedésű és a világháborúban ellentétes oldalon hadat viselő ország nem volt olyan helyzetben, hogy intenzív kapcsolatokat ápoljon egymással. Az 1945 utáni időszak, a kialakult bipoláris világrend mind Magyarország, mind az Egyesült Királyság számára komoly változásokat és próbatételeket eredményezett: az egyik oldal szovjet érdekszférába került, melynek köszönhetően önállóságát béklyóba kötötték, s a kitérés lehetőségek minimálisak voltak a geopolitikai elhelyezkedés miatt. A problémához természetesen hozzátartozott az is, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon belül a Magyarországot érintő kérdésekben a szovjetek szinte kizárólagos beleszólási joggal rendelkeztek. A magyar vezetés ilyen szempontból egy újabb *kényszerpályán* találta magát.⁵ S nem lévén önálló külpolitika, nehéz volt bármilyen kapcsolatot létesíteni egy nyugati demokratikus berendezkedésű országgal. A másik oldal ugyan győztesen került ki a második világháborúból, ám veszteségei komoly válságot idéztek elő mind belpolitikáját, mind külpolitikáját tekintve. A második világégés végére nyilvánvalóvá vált, hogy az európai hatalmak szerepe jelentős mértékben csökkent az USA és a Szovjetunió térnyerésének köszönhetően: a brit politika világban gyakorolt befolyása és súlya jelentős mértékben redukálódott, ami egyben azt is jelentette, hogy a brit vezetésnek át kellett gondolnia addigi orientációját...⁶

A szovjet érdekszférába való tartozás tényét a britek sem tudták a szőnyeg alá söpörni és nem is lehet a brit–magyar kapcsolatokat a szovjet érdekeket kizárva vizsgálni és értelmezni. Az 1945 és 1956 közötti időszak brit–magyar kapcsolatának történetét számos kiváló munkában feldolgozták. Jelen tanulmány nem is tesz kísérletet arra, hogy pontról pontra bemutassa a két ország ezen éveinek közös történetét, csupán röviden felvázolja, hogy mit jelentett a szovjet érdekszférába tartozás, milyen álláspontot képviselt a brit vezetés a magyar kormánnyal kapcsolatban, melyek voltak azok a nemzetközi és belpolitikai események, melyek egyre jobban elmérgesítették a két ország közötti kapcsolatot, és hogy

---

⁵ Magyarországról és az 1940-es évekbeli kényszerpályáról lásd: ZEIDLER Miklós: *Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között.* IN: ROMSICS Ignác (szerk.). *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről.* Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 162–205.

⁶ Erről lásd bővebben: M. MADARÁSZ Anita: *Az Egyesült Királyság szerepe Európa talpra állításában, 1945-1955.* *Öt Kontinens, az Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék Közleményei.* N° 2014/2. ELTE BTK, 2017. 45–64.

melyek voltak azok az 1950-es évekbeli momentumok, melyek pozitívabb irányba kezdték sodorni a külpolitikai eseményeket.

A magyar kormány és a brit álláspont

„Nem tartják kissé szokatlannak, hogy egy vesztes ország számára kérnek támogatást egy győztesel szemben?”
(Philip Noel-Baker)⁷

A Foreign Office-ban már 1945 folyamán arról beszéltek, hogy a Szovjetunió megkaparintotta Közép-és Kelet-Európát és semmi áron nem hajlandó kiadni ezen országokat a kezéből. Az Egyesült Királyság külpolitikai vezetése számára közben az is világossá vált, hogy semmit sem tehetnek annak érdekében, hogy megállítsák, illetve visszaszorítsák a szovjetek gazdasági és politikai hatalmát az említett térségben. Ennek részben már a korábbiakban megfogalmazott problémák szolgáltak magyarázatul: az Egyesült Királyság hatalma és ereje ehhez már kevés volt. Emiatt Bede István londoni magyar követ szavaival élve, „*lehetőleg minden olyan lépéstől igyekszik magát távol tartani, amely számára akár egyik, akár másik vonatkozásban [ti. külpolitika és gazdaság] új kötelezettségvállalást, új súrlódási felület lehetőségét jelenthetné*”.⁸ A mások a geopolitikai elhelyezkedésben rejlett: a Szovjetunió túl közel volt ehhez a területhez, így különösebb gond nélkül tudta alakítani és befolyása alá vonni a térség államait, az Egyesült Királyság pedig túlságosan messze volt ahhoz, hogy érdemben bármit is cselekedhessen.⁹ Nézzük meg távolabbról a kérdést: Közép- és Kelet-Európát – ahogyan azt Egedy Gergely is megfogalmazta – az angolszász vezetés geopolitikai szemszögből értékelte és súlyozta. Sem az USA, sem pedig az Egyesült Királyság nem tartotta volna szerencsésnek, ha a szovjetek egyfajta „*ugródeszkaként*” használják a térség országait a további terjeszkedés érdekében. E mellett azonban azt is látni kell, hogy a régió egyetlen országa sem volt annyira fontos, hogy érte komolyabb konfrontációt vállaltak volna a Szovjetunióval szemben.¹⁰

---

⁷ BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 201.

⁸ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. 45/pol.-1946. A magyar kormányférfiak látogatásának mérlege. 1946. június 28.

⁹ MAGYARICS Tamás: *Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig*. Grotius – <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=RHIXRV> – 2015. 07. 25. 36.

¹⁰ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és Magyarország, 1945–1948*. Grotius, 2009. 1–7. 1. [a továbbiakban: EGEDY (2009)] http://www.grotius.hu/doc/pub/EARHLE/2009_01_egedy.pdf – 2016. 07. 28.

1945 márciusában a Foreign Office helyettes államtitkára, Sir Orme Sargent készített egy részletes memorandumot, amely abból a feltevésből indult ki, hogy a Duna-medence térsége egyrészt „nem életbevágó fontosságú” az Egyesült Királyság számára, másrészt pedig „védhetetlen” területet képez a szovjetekkel szemben, ezért csupán egyetlen lehetőség maradt: „csendesesen el kell majd fogadni” az új közép- és kelet-európai kormányokat.¹¹ A brit és amerikai vezetés álláspontja a politikai beavatkozás terén eltérő elemeket foglalt magában. A minél árnyaltabb megfogalmazás kedvéért, ebben az esetben pontosan idézzük Egedy Gergely szavait: „A brit és az amerikai megközelítés ugyanakkor, amint azt jó néhány történész joggal hangsúlyozta, több vonatkozásban is különbözött; a superhatalommá vált Egyesült Államok erőteljesebb ellenállást mutatott az orosz terjeszkedéssel szemben, mint az új bipoláris világrendben másodrendű hatalommá süllyedő, s a háborúban alaposan kimerült Nagy-Britannia. A brit külpolitika hagyományaiba egyébként is jól illeszkedett a kompromisszumokon nyugvó erőegyensúly eszméjének az elfogadása, a befolyási szférák informális kialakítása és tudomásul vétele.”¹² Magyarország 1944 decemberében megválasztott kormányát a brit vezetés nem volt hajlandó elfogadni, mondván, nem feleltek meg az 1945. júliusi potsdami konferencián elfogadott képviseleti és demokratikus feltételeknek. Annak ellenére, hogy hivatalosan nem fogadták el a kormányt, a britek képviseltették magukat az országban politikai és katonai misszió formájában,¹³ bár a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon belüli szovjet túlsúly miatt, a szerepük nem volt domináns.

Mindamellet, hogy a diplomáciai kapcsolatok nem tudtak az adott körülmények között meghatározóak lenni, a briteket egy bizonyos szinten mégis foglalkoztatta a magyar kérdés. A második világháború magyarországi borzalmairól például a neves brit lap, a Times diplomáciai levelezője is megemlékezett az 1945. március 15-i számban, *Számosan halnak meg Budapesten nap mint nap* című írásában: „A németek azon döntése, hogy csatlósuk fővárosát erődítményként használják, az emberek tömegei számára borzasztó következményekkel járt. A város gáz nélkül maradt, a vízszolgáltatás csekély és részleges. Kevés élelemhez jut a város, és kevés üzlet nyitott ki újra. Naponta halnak éhen emberek. Holttestek ezrei mindmáig temetetlenül hevernek, a várost aláak-

¹¹ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia története. 1918–1990. A rövid XX. század.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2011. 102.

¹² EGEDY (2009): 2.

¹³ Erről lásd bővebben: FIGDER Éva: *Brit diplomáciai törekvések Magyarországon, 1945–1947.* IN Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar Kutatók tanulmányai a brit történelemről,* Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 357–372. M. MADARÁSZ Anita: *Barcza – Szent-Györgyi – Gascoigne. Magyar-brit kapcsolatok három diplomata tevékenysége alapján (1941–1946),* IN: Soós Viktor Attila (szerk.): *Súlypontáthelyezés a diplomáciában. A NEB Külügyi Munkacsoportjának Tanulmányai,* I. Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2015. 81–127.

násították. A főváros keleti része sokkal nagyobb pusztuláson ment keresztül, mint a nyugati rész. A királyi palotát lerombolták, a brit követiséget is nagy kár érte. Az orosz hatóságok és az Ideiglenes Kormány mindent megtesz, hogy eltakarítsák a romokat, hogy a közművek ismét a lakosság szolgálatába álljanak, de – minthogy Budapest még mindig küzdőtér – a haladás lassú.”¹⁴ A magyar közvélemény komoly reményeket fűzött a britekhez és az amerikaiakhoz, e várakozások azonban sajnos minden alapot nélkülöztek. „Amikor a magyarok a briteknél és az amerikaiaknál próbáltak támogatást keresni a szovjet nyomással szemben, csak elutasításra leltek: sem a britek, sem az amerikaiak nem voltak hajlandók sem valódi, sem politikai tőkét költeni egy olyan országban, amelyet már korábban leírtak, mint a szovjet érdekszférába tartozó egyik közép-európai államot.”¹⁵ A háború végét követően az egyik legfontosabb nemzetközi feladat a békekötések lebonyolítása volt – a nagyhatalmak még a potsdami konferencián egyeztek meg abban, hogy a Külügyminiszterek Tanácsa készíti elő a békekonferenciát.¹⁶ A britek összességében egyre kisebb befolyással bírtak a közép-európai országokat illetően a békeszerződések¹⁷ megszövegezése terén. Mi több, a brit kormánynak fel kellett adnia a háború alatt megfogalmazott területrendezési terveit, abból az okból kifolyólag, hogy a politikai realitások miatt azok szinte megvalósíthatatlannak bizonyultak. Ennek alapján a magyar, a román és a bolgár területi kérdéseket eleve a Szovjetunió hatáskörében hagyták, mivel Moszkva gyakorolta a tényleges ellenőrzést ezekben az országokban. A békeszerződések mellett a jóvátétel kérdésébe sem tudtak érdemben beleszólni a nyugati hatalmak a Szovjetunió által őrzött térségben. Annyit azonban magyar vonatkozásban sikerült elérni, hogy brit–amerikai nyomásra sikerült lealkudni 300 millióra az eredetileg 400 millió dolláros szovjet kártérítési követelést.¹⁸

1945 májusában ismét előtérbe került a magyar kormány legitimációs kérdése. Amikor Churchillnek és Trumannak azt javasolta Sztálin, hogy Romániát, Bulgáriát és Finnországot azonnal, Magyarországot a közeljövőben ismerjék el, se az Egyesült Királyság, se az USA nem fogadta el ezt a javaslatot. 1945. augusztus 7-én Alvary Frederick Gascoigne politikai misszióvezető találkozott Gyöngyösi János külügyminiszterrel: a beszélgetés során három területet érintettek, a potsdami konferenciát, a brit választásokat és a magyar kormány elismerésének kérdését. Gascoigne

¹⁴ H. HARASZTI Éva: *Anglia és Magyarország párhuzamos története, 1945–1951*. Scolar Kiadó, Budapest, 2002. 93.

¹⁵ MAGYARICS: 37–38.

¹⁶ A Külügyminiszterek Tanácsáról lásd bővebben HEGEDÜS Gyula: *Magyar-angol kapcsolatok, 1944–1956*. ELTE BTK, Budapest, 2011. (doktori disszertáció) 43–45. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/hegedusgyula/diss.pdf> – 2016. 03. 24.

¹⁷ A magyar békeszerződésre e tanulmány keretei között nem térünk ki részletesen.

¹⁸ MAGYARICS: 40.

kijelentette, hogy a munkáspárti győzelem semmiféle módosításokat nem eredményezett Magyarország megítélésében. Vagyis, a brit kormány demokratikus kormányrendszert kívánna látni a továbbiakban is. Gyöngyösi megkérdezte, hogy mit értenek demokratikus kormányzat alatt? A misszióvezető erre kifejtette, hogy ez alatt a teljes politikai szabadságot, gyülekezési jogot, személy-és vagyonbiztonságot értik – hozzátette, ez a „feltételrendszer” az egész brit közvélemény álláspontját tükrözi. Gascoigne úgy vélte, hogy *„ebben a tekintetben Magyarországon még nincs teljesen tiszta demokrácia. Különösen a politikai rendőrségnek, főleg a fővárosban tapasztalható egyes túlkapásait tette kifogás tárgyává. Itt kell megjegyezni, hogy ez a kifogás nemcsak ekkor hangzott el, hanem több alkalommal és az angol misszió mély sajnálkozással vette tudomásul, hogy ezek a túlkapások nem igen akarnak megszűnni.”*¹⁹ Ugyanezt a véleményt fogalmazta meg nem sokkal később Ernest Bevin külügyminiszter is augusztus 20-án megtartott alsóházi beszédében. E szerint Magyarországon a kormány nem képviseli a nép nagy többségét és *„hogy a legújabb fejlemények szerint az egyik irányú totális rendszert felváltotta egy másik”*. S hogy ez a rendszer nem az, amit az Egyesült Királyságban demokráciának neveznek, így az ilyen kormány nem alkalmas arra, hogy felvegyék vele a diplomáciai kapcsolatokat.²⁰ Ennek ellenére azonban szeptemberben az amerikai kormány nagy meglepetésre elismerte a magyar kormányt.²¹ A britek viszont továbbra is kívártak. Szeptember 15-én Gyöngyösi és Gascoigne ismét találkoztak, mely során a politikai rendőrség szerepe ismét napirendre került: e probléma miatt a misszióvezető nem látott garanciát arra, hogy a közelgő választások tiszta lefolyásúak lesznek.²² John Haire brit munkáspárti képviselő 1945. októberi budapesti látogatása során úgy látta, hogy a magyar politikai helyzet *„bonyolult”* és *„kiélezett”*, rámutatott a gazdasági nehézségekre és *„elismeréssel állapította meg, hogy a magyar politikai élet vezetői realisztikusan és államférfiúi belátással közelítik meg a problémákat.”* Ezzel kapcsolatban azonban hozzátette, ezeket Magyarország egyedül nem képes megoldani, szüksége van az angolszászok és a szovjetek támogatására.²³ Mindezek tükrében az 1945. novemberi választások sem győzték meg teljesen a brit vezetést arról, hogy a megalkuló új magyar kormány teljesen független lesz-e, ennek ellenére rövidesen mégis megtörtént a diplomáciai elismerés. Bede egy 1946. szeptem-

¹⁹ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. Magyarország és Nagy-Britannia kapcsolatai 1945-ben. 6.

²⁰ Uo.

²¹ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és Magyarország, 1945-1948*. Grotius – <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EARHLE> – 2015. 08. 10. 3.

²² MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. Magyarország és Nagy-Britannia kapcsolatai 1945-ben. 7.

²³ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. John Haire angol munkáspárti képviselő budapesti látogatása. 40.827/Be. 1945. október 30.

ber 2-i jelentése pedig már arról értesítette a Külügyminisztériumot, hogy a brit sajtó egyre pozitívabb színben látja Magyarországot, és hogy egyre komolyabb figyelem kíséri a „külpolitikai érdeklődésű” közvélemény részéről. A magyar követ meglátása szerint „ez különösen akkor válik szembetűnővé a dolgok beavatott szemlélője előtt, ha tekintetbe vesszük az Angliában valóban meglévő »vasfüggöny« szemléletet, ami gyakorlatilag abban nyilvánul meg, hogy politikusok, sajtó és közvélemény egyaránt, érdeklődésük határát, a »vasfüggöny« előterében fektették le. Ami azon túl van, általában érdektelen a közvélemény számára, amely Délkelet-Európát, mint kényelmetlenségi zónát tekinti és az ott fekvő országok problémáinak érintésétől lehetőleg húzódozik. [...] Figyelmét inkább csak akkor fordítja ezek felé az országok felé, ha azok valamely konkrét kérdés során többnyire nagyhatalmi backgrounddal, a nagypolitika porondjára sodródnak, mely esetben viszont sajátos problémáik többnyire áldozatul esnek premeditált nagyhatalmi nézőpontoknak.”²⁴ Továbbfolytatva a gondolatmenetet, arra a megállapításra jut, hogy amennyiben csak és kizárólag a magyar helyzetet nézzük, akkor a legtöbb, amit a magyarok elérhetnek az az, hogy a hazánkban jelentkező problémákat a brit sajtó figyelemre méltatja és maximálisan objektívan vizsgálja meg. Ha ezek a feltételek megvalósulnak, akkor Bede szavaival élve „munkánk lassan bár, de egyre eredményesebb lehet”.²⁵

A kormány elismerése, a fokozódó érdeklődés, az egyre pozitívabb irányba mutató együttműködési kezdeményezések (lásd: gazdasági és kulturális kapcsolatok) ellenére, azonban szükséges rámutatni arra, hogy még ekkor is fogalmazódtak meg kemény kritikák Magyarországgal szemben. Erre kiváló példa a magyar kormány képviselőinek 1946. június végi londoni látogatása. A kapcsolatfelvétel célja az volt, hogy a béketárgyalásokat előkészítsék (ennek érdekében pár héttel korábban, 1946. június 8-án a kormányküldöttség Washingtonba utazott). A tárgyalások azonban nem sok jóval kecsegtettek a magyar fél számára. Londonban, Philip J. Noel-Baker külügyminiszter-helyettes június 21-én kijelentette, ne reménykedjenek abban, hogy támogatni fogja a magyar célokat, sőt, megkérdezte: „Nem tartják kissé szokatlannak, hogy egy vesztes ország számára kérnek támogatást egy győztes szemben?”²⁶ Clement Attlee miniszterelnök ennél kevésbé szívélyes módon tudatta véleményét a magyar politikai helyzetről a jelenlevőkkel. Hogy érzékeljük szavainak súlyát, a pontosság kedvéért segítségül hívjuk Bede István jelentésének egy részletét: Attlee „a magyar miniszterelnöktől [Nagy Ferenc – kieg. M. M. A.] sokszor hallotta emlegetni a demokráciát. Bár tudatában van

²⁴ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. 85/pol/1946. Az angol sajtó álláspontja Magyarországgal kapcsolatban. Ch. Buckley cikke a Daily Telegraph-ban. 1946. szeptember 2. 1-2.

²⁵ Uo. 2.

²⁶ BALOGH (1988): 201.

annak, hogy ennek a szónak is, mint sok másnak, a különböző égtájak és a különböző használat folytán értelme részben módosult, mégis szükségesnek tartja kijelenteni, hogy Őfelsége kormánya a demokrácia lényeges elemének tekinti, hogy a kormányzatával ellenkező véleményét mindenki félelemtől mentesen vallhassa. Ő tehát, amikor a magyar kormány a határon túl élő magyar kisebbség érdekében emeli fel szavát és kér támogatást [lásd: Erdély, illetve csehszlovákiai magyarok kérdése – kieg. – M. M. A.], le szeretné szögezni, hogy nemcsak a határon túl élő etnikai kisebbségek tarthatnak igényt az emberi jogok teljességére, hanem ugyanilyen jogokban kell részesülnie az államhatáron belül élő azon kisebbségnek is, amelyik az uralkodó kormányzattól eltérő felfogást vall magáénak.”²⁷ Attlee hozzáállására viszont ellenpéldaként hozható fel Szakasits Árpád államminiszternek Christopher Warner államtitkárnál, a délkelet-európai csoport vezetőjénél tett látogatása 1946. november 5-én.²⁸ Ő ugyanis úgy vélte, hogy „Délkelet-Európában Magyarország politikai berendezkedése a legkielégítőbb”.²⁹ Érdeemes azonban még egyszer visszatérni a brit miniszterelnöknél tett látogatásra. A tárgyalás ugyanis a tekintetben is tanulságos volt a magyar delegáció számára, hogy nyilvánvalóvá vált: sem London, sem Washington, sem pedig Moszkva nem fogja támogatni a béketárgyalásokon elérni kívánt magyar célokat. Mindezt tetézte az, hogy az Egyesült Államokban történt diplomáciai látogatás azt is egyértelművé tette, hogy a nyugati hatalmak nem fognak fellépni Közép-és Kelet-Európában a Szovjetunióval szemben. Nagy Ferenc 1976-ban a BBC-nek (British Broadcasting Corporation) adott interjújában e szavakkal emlékezett vissza az amerikai látogatásra: „[James – kieg. M. M. A.] Byrnes amerikai külügyminiszterrel először washingtoni látogatásunk alkalmával, majd a párizsi béketárgyalásokon találkoztam. Mr. Byrnes mindkét alkalommal elárulta, hogy Közép-Kelet-Európában a kezdeményezés kizárólag a Szovjetunió kezében van. Békecéljaink támogatását csak arra azt esetre ígérte, ha azokra nézve maga a Szovjetunió tesz kezdeményező lépéseket.”³⁰ Az Attlee-vel való találkozás még egy érdekességre felhívja a figyelmet. Bede követ 1946. június 28-i jelentésében véleményezte a kormánydelegáció londoni látogatását. Ez alapján fel lehet tenni egy lényeges kérdést: miért fogadta a brit vezetés a magyarokat? A válasz megadá-

²⁷ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. 41/pol/1946. A magyar kormányférfiak megbeszélései Attlee brit miniszterelnökkel. 1946. június 27.

²⁸ Szakasits Árpád, Kéthly Anna és Horváth Zoltán, a Népszava külpolitikai szerkesztője az 1946. november 8. és 10. között, Bournemouth-ban megtartott nemzetközi szocialista konferencián képviselték a magyarországi szociáldemokrata pártot.

²⁹ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. 115/pol./1946. Szakasits Árpád miniszterelnökhelyettes angliai látogatása. 1946. november 14. 1–2.

³⁰ PALLAI Péter–SÁRKÖZI Mátyás: *Némi demokráciától a népi demokráciáig. A kommunista hatalomátvétel története Magyarországon a BBC-archívum tükrében (1945-1948)*. Helikon Kiadó, 2008. 67.

sa előtt egy pár mondat erejéig ki kell térni a brit gondolkodásmódra. Bede szerint a jelenlegi helyzet, vagyis a háború és békekötés közötti állapot egy átmeneti időszaknak tekinthető a brit politikában, s ezért a vezetés nem igen szeret bármit is pozitív vagy akár negatív véleménnyel illetni, hiszen az adott kérdésben a brit politika még nem határozta meg állásfoglalását. A magyarok londoni látogatása azonban ezt az állásfoglalást bizonyos szempontból kikényszerítette. „*A brit kormánynak nemcsak arról kellett nyilatkoznia, hogy mit akar tenni, vagy mit nem akar tenni, hanem ami még ennél is kényelmetlenebb, mit képes tenni és mit nem képes tenni az adott helyzetben.*”³¹ Ennek ismeretében tesszük fel még egyszer a kérdést: miért fogadta a brit vezetés a magyarokat? Bede István szerint erre két válasz adható. Egyrészt a brit kormány elejét kívánta venni, hogy szemrehányásokkal illessék akár magyar, akár más részről a tekintetben, hogy „*még azt a minimumot is megtagadta egy nehéz sorssal küszködő kormányzattól, amit a meghallgatás pusztán ténye jelent*”. A másik ok ennél is érdekesebb színben tünteti fel a brit politikusokat: ez a hiúság, „*amely nem tudta volna elviselni, hogy két nagyhatalom fővárosában [értsd: Moszkva, Washington – kieg. M. M. A.] tett látogatás után London a sorozatból kimaradjon, és ez olyként legyen értelmezhető ország-világ előtt, mintha a negligálást az angol világbirodalom tekintélyének csorbulása tenné indokolttá.*”³², a kialakuló új bipoláris világrend színpadán.

Mindezek ismeretében feltehető még egy kérdés: mennyiben volt elérhető és reális elgondolás, hogy az Egyesült Királyság aktív szerepet szánjon magának Magyarország demokratikus helyzetének javításában, formálásában? E tekintetben minden kétséget kizáróan kijelenthetjük, hogy függetlenül attól, hogy a britek miképpen – pozitívan vagy negatívan – vélekedtek a magyar helyzetről a sajtóban, illetve a hivatalos találkozókon, a szigetország tulajdonképpen végignézte a Rákosi-rendszer kiépülését, visszafogottan és olykor meglepően reagált a magyar belpolitikai fejleményekre (lásd például: Kovács Béla letartóztatása és Szovjetunióba hurcolása; Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása). Nem tehetvén mást, a brit vezetés látszólag belenyugodott abba, hogy Magyarország szovjet érdekszférába került. Azért látszólag, mert a politikai színpalak mögött ugyanakkor aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy mi lesz a szovjetek következő lépése. Ezért például Maurice Peterson moszkvai brit nagykövetség³³ arra kapott utasítást, hogy Molotovtól kérjen felvilágosítást.

---

³¹ MNL OL XIX J-1-a (Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. 45/pol/1946. A magyar kormányférfiak londoni látogatásának mérlege. 1946. június 28. 2.

³² Uo.

³³ Több országban is ellátott diplomáciai feladatokat, utoljára a Szovjetunióban volt nagykövetség 1946 és 1949 között. Ezt követően nyugdíjba vonult. Életéről és pályafutásáról lásd önéletrajzi munkáját: Maurice PETERSON: *Both sides of the curtain: an autobiography*. Constable, London, 1950.

tást a Magyarországra vonatkozó szovjet elképzelésekről. Az Egyesült Királyság az USA-val ellentétben ugyan a nyílt tiltakozások helyett, inkább a körültekintőbb, csendesebb diplomáciai fogásokat alkalmazta, Petersonnak a magyar ügyekkel kapcsolatos kérdései mégis heves szovjet ellenreakciót váltottak ki, s a briteket azzal vádolták meg, hogy beavatkoznak a magyar belügyekbe. Bevin ezzel kapcsolatban csak annyit mondott: „Nem tudom, mi többet tehetnék.”³⁴

Véges türelem – egy szerződésen kívüli állapot

„A magyar nép a maga módján akarja berendezni életét és az a véleményünk, hogy más népeknek is a maguk eszméi szerint és a maguk módján kell berendezniük az életüket. Külcsönösen tiszteletben kell tartanunk egymás ideológiáját, életberendezését, államberendezését. Csakis ez lehet az alapja az országok között való megértésnek és tartós békének.”³⁵

(Csató István, a Minisztertanács elnöke titkára, 1951)

A szovjet érdekszférába tartozás, a kommunista rendszer fokozatos kiépülése, az 1947-es választási csalások, a magyar szociáldemokraták „eltüntetése” a politikai életből, a Mindszenty-per körülményei³⁶ („Mindszenty letartóztatása után az angol államférfiak egész sor rágalmozó kijelentést tettek, így többek között Herbert Morrison brit »munkáspárti« miniszter, McNeil külügyi államtitkár és Bevin.”)³⁷ finoman szólva sem tettek jót a nyugati országokkal való diplomáciai érintkezéseknek. E mozzanatoknak is köszönhetően a politikai, gazdasági és egyéb társadalmi – kulturális, tudományos – kapcsolataink az Egyesült Királysággal csak nagyon nehezen és lassan indultak el ismét. Gazdasági kapcsolatainkra erősen rányomta a bélyeget a Magyarország-

³⁴ EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és Magyarország, 1945–1948*. Grotius – <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=EARHLE> – 2015. 08. 10.

³⁵ MNL OL XIX-J-1-k (Nagy-Britannia) 5. doboz. 36. tétel. 02313.

³⁶ Ezekre az eseményekre, illetve az 1947-es párizsi békeszerződésre és megkötésének körülményeire részletesen nem térünk ki a tanulmányban. Mindszenty Józsefről bővebben lásd: BALOGH Margit: *Mindszenty József I-II*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2015.; illetve MINDSZENTY József: *Emlékirataim*. Szerk.: SOÓS Viktor Attila. Helikon Kiadó, Budapest, 2015. Az 1947-es párizsi békeszerződésről lásd: ROMSICS Ignác: *Az 1947-es párizsi békeszerződés*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006.; A magyar belpolitikáról többek között lásd bővebben: FEITL István, IZSÁK Lajos, SZÉKELY Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947-1949*, Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. GYARMATI György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL-Rubicon, Budapest, 2013. KALMÁR Melinda: *Történelmi galaxisok vonzásában. Magyarország és a szovjetrendszer, 1945-1990*, Osiris, Budapest, 2014.

³⁷ MNL OL XIX-J-1-d. Mindszenty (1945–60) 6. doboz. 408/pol/res. I. Mindszenty-ügy – „Emberi jogok” kérdése. 1.

gon történt államosítások sora, amelyek brit érdekeltségeket is súlyosan érintettek.³⁸ Eröss János³⁹ követségi tanácsos, ideiglenes ügyvivő 1948 szeptemberében találkozott Hector McNeil brit külügyi államtitkárral. A megbeszélésen szóba kerültek a kereskedelmi kapcsolatok és az államosítások problematikája is: „Az első téma, amelyet felvetettem, a magyar–angol kereskedelmi kapcsolatok fejlődésének kérdése volt, miután tudtam, hogy McNeil az angol kormány fődelegátusa a kelet–nyugati kereskedelem kifejlesztését tárgyaló genfi E.C.E. konferencián. Amikor azt mondtam, hogy magyar részről mindent megtesznek az angol–magyar kereskedelem kedvező alakulása érdekében, McNeil kissé szkeptikusan megkérdezte: – Ön azt mondja, hogy »mindent«. De mi van a kompenzációkkal?

Erre én azt feleltem, hogy ez a kérdés a pénzügyi tárgyalások anyagát képezi és nem tudom, hogy miért zavarná meg az angol–magyar kereskedelem alakulását. Erre McNeil sajnálatát fejezte ki afölött, hogy Gallacher kommunista képviselő tegnap az angol alsóházban helyeslőleg idézte a csehszlovák és magyar munkások azon kijelentését, hogy a rabló kapitalistáknak nem adnak kompenzációt az államosított javakért. Szerinte Gallacher ezen kijelentése »általános megrökönyödést« váltott ki az alsóházban. Csodálkoztam, hogy egy magát szocialistának valló politikus ennyire azonosítja magát a tőkés érdekekkel (ilyen fokú nyíltság még angol munkáspárti miniszternél is ritkán észlelhető) és azt feleltem, hogy az államosítás Magyarországon a dolgozók érdekében történt s ezért a magyar tőkések kapnak valami kompenzációt, de természetesen nem régi vagyonuk és követeléseik arányában, hanem szociális szempontból indokolt megélhetési szükségletük szerint. Ami a külföldi részvényesek kártalanítását illeti, erre nézve törvényes províziók vannak és a követelések regisztrálása folyamatban van. Döntésre később kerül majd sor. McNeil erre nem inzisztált tovább és csak annyit mondott, hogy »természetesen mi is tisztában vagyunk azzal, hogy kompenzáció fizetésére csak olyan mértékben és tempóban került sor, amilyen mértékben ezt az Angliába irányuló magyar export fejlődése megengedi«.⁴⁰ Az államosítási botrányok mellett azonban azt is szükséges leszögezni, hogy 1945 és 1949 között az Egyesült Királyság volt (kivételesen a Szovjetunió után) Magyarország második legnagyobb kereskedelmi partnere. A magyar fél mezőgazdasági termékeket exportált, Angliából pedig félkész áruk és különböző gépipari berendezések érkeztek a három évre szóló kereskedelmi megállapodásoknak köszönhetően.

---

³⁸ Erről lásd bővebben: HEGEDŰS Gyula: *A brit tulajdon államosítása Magyarországon, 1945-1950*, Múltunk (52) 2007/4. 282–306.

³⁹ Eröss János 1948–1949 között töltötte be a követi posztot Londonban.

⁴⁰ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. tétel. 708/pol/res. Érkezett: 1948. szeptember 29. Tárgy: Látogatás Hector McNeil államminiszternél.

Arday Lajos megfogalmazásában, Bevin a gazdasági kapcsolatok felújításáról úgy nyilatkozott, hogy „Magyarországgal feltétlenül meg kell újítani a kereskedelmi kapcsolatokat, mert ez az egyetlen járható út a brit befolyás megőrzésére és erősítésére”.⁴¹

A magyarok Nyugatra történő emigrálásának kérdése szintén komoly észrevételeket vetett fel mindkét oldalon: „Megmondtam, hogy a magyar nép körében keserűen kommentálják azt, hogy elegendő az, hogy valaki magát a mai magyar rezsim ellenségének adja ki és máris angol tartózkodási és munkavállalási engedélyt kaphat, sőt nagy publicitásra tehet szert. [...] Ami pedig a magyar szociáldemokrata emigráció támogatását, vagy akár elismerését illeti, arra nézve csak azt mondhatja, amit már a Bevintől kapott teljes meghatalmazás alapján a cseheknek is és elsősorban Hubert Ripkának⁴² mondott, hogy tui.(tudniillik) a cseh emigránsoknak nem szabad azt remélniük, hogy az angol kormány egy csehszlovák ellenkormányt »akárcsak az árnyékát is« hajlandó lenne Angliában megtűrni. Az emigránsok kaphatnak munkát Angliában, de ha nem dolgoznak, akkor nem fognak megélni, mert politikai célokra »egy pennyt« sem adnak nekik és arra sem fognak támogatást kapni, hogy publicitáshoz jussanak Angliában.”⁴³ Erőss János szerint mindez teljesen úgy hatott, mintha McNeil ki akarta volna zárni annak a lehetőségnek a feltételezését, hogy az Egyesült Királyságban a magyarok vagy más kelet-európai szocialisták bárminemű politikai támogatást kapnának tevékenységükhöz. „Kedvezőnek mondható, hogy éppen akkor tesz McNeil ilyen kijelentéseket, amikor Bán Antal és Bede István⁴⁴ a magyar szociáldemokrata emigráció szervezeteinek elismerése érdekében tárgyalnak Londonban. Azt hiszem, hogy erre a kijelentésre támaszkodva tiltakozni lehet majd az emigránsok melletti sajtó- és rádiópropaganda, valamint hatósági támogatás ellen és talán el lehet majd érni az emigráns tevékenység zavarását és korlátozását is.”⁴⁵

Sir Geoffrey Wallinger brit követ, miután 1949-ben megérkezett álmáshelyére, Budapestre, igyekezett mindent megtenni annak érdekében, hogy a brit–magyar kapcsolatok pozitív irányba mozduljanak el. Bemutató látogatása alkalmával kertelés nélkül rátért arra, hogy: „mint az angol külügyminisztérium Délkelet-Európai csoportjának volt vezetője, alkalma volt két éven át Magyarországgal is foglalkoznia és azzal a meggyőződéssel jött ide, hogy bár sok téren nézeteltérés áll fenn

⁴¹ ARDAY Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország*, Mundus Kiadó, Budapest, 2005. 154.

⁴² Csehszlovák politikus, író (1895–1958).

⁴³ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. tétel. 708/pol/res.

⁴⁴ Londoni magyar rendkívüli követ, 1947–1948 között, miután 1947. szeptember 16-án megtörtént a diplomáciai kapcsolatok felvétele.

⁴⁵ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. tétel. 708/pol/res.

a két ország között, kölcsönös jóakarattal ezeket gazdasági, pénzügyi és esetleg más téren is át lehet hidalni. [...] Minden épeszű embernek, mind Angliában, mind Magyarországon csak az lehet az életcélja, hogy békés építő munkával emelje a népe életszínvonalát. Lehet, hogy a demokrácia működését másképpen ítélik meg a két országban, de nem szabadna szem elől téveszteni azt, hogy végső fokon közös céljaik vannak.”⁴⁶ A két ország kapcsolatát azonban tovább rontotta egy 1949-ben bekövetkezett letartóztatási ügy: szabotázs, kémkedés és embercsempészet vádjával november 18-án az Államvédelmi hatóság letartóztatta a Standard Electric Company brit igazgatóját, Edgar Sanderst és több magyar munkatársát.⁴⁷ Az ügy miatt kölcsönös kiutasításokra került sor. 1950 júniusában, Wallinger brit követtel lezajlott beszélgetés alapján „a magyar kormánynak az az álláspontja, hogy nem lehet normálisnak tekinteni, hogy egy angol kém letartóztatása után az angol kormány ellenséges intézkedéseket foganatosít Magyarország ellen és azután ajánlatot tesz nekünk ezen ellenséges intézkedések visszavonására, amennyiben a letartóztatott kém szabadon bocsátjuk. A magyar kormány nem zárkózik el az elől, hogy Sanderst esetleg kiutasítsa az országból, amint azt az angol kormány kéri, de azt csak abban az esetben hajlandó megtenni, ha az angol kormány részéről tényleg olyan intézkedések történnek, amelyek lehetővé teszik a két ország között jelenleg fennálló vitás kérdések kielégítő rendezését. [...]”⁴⁸ A helyzetet tovább élezte, hogy az 1950 tavaszán bezárták a British Council budapesti irodáját is.⁴⁹ A romló kapcsolatok tényét erősíti Rákosi Mátyás egyik,

⁴⁶ MNL OL XIX-J-1-k (Nagy-Britannia) 5. doboz. 36. tétel. 4089. Wallinger angol követ bemutatkozó látogatása Dobi István miniszterelnöknél.

⁴⁷ A Sanders-üggyel kapcsolatban lásd bővebben: BALOGH Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945-1950*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 330–334. PÉCSI Vera: *The Standard Electric Trial*. The Hungarian Quarterly. (62) 162. sz. Summer 2001. 85–98.; SZÖRÉNYI Attila: *A brit–magyar diplomáciai kapcsolatok és a Sanders-ügy, 1949–1953*. Valóság 2006 (49. évf.) 6. sz. 74–92.; illetve SZÖRÉNYI Attila: *Adalékok az angol katonai hírszerzés történetéhez Edgar Sanders ügyének tükrében. 1950. február*, Hadtörténelmi közlemények, 2009. (122. évf.) 3. sz. 731–746. PÁL István: *A rész munkaidős ellenzéki képviselő. Harold Wilson politikai pályafutása 1951-1959*. IN: MAJOROS István, ANTAL Gábor, HÁDA Béla, HEVŐ Péter, MADARÁSZ Anita (szerk.): *Hindu istenek, sziámi tigrisek. Balogh András 70 éves*. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014. 443–458.

⁴⁸ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 1. doboz 12. tétel 00846.

⁴⁹ A British Council 1945 nyár folyamán kezdte meg ismételten működését Budapesten, melynek élére Robert McNab került. A British Council újbóli aktív szereplése hozzájárult a brit-magyar kulturális kapcsolatok fellendüléséhez. Négy évvel később, 1949 nyarán került sor egyre intenzívebb mértékben a British Council tevékenységének korlátozására a magyar kormány és hatóságok részéről. A Council budapesti kirendeltségének bezárását követően, az egyetlen csatorna a magyar kultúra közvetítésére, a BBC magyar adása volt, melynek működése sem ment zökkenőmentesen a magyar hatóságok folyamatos közbelépésének köszönhetően.

1950-ben elhangzott beszéde is, melyet a brit követség külön kiemelt az 1950. november 2-i jelentésében. *„A beszéd, különösen az a része, amely a külügyekkel foglalkozik, nem kevésbé volt sztálinista módon őszintétlen és követelőző, mint általában, s ez adta a feltehetően mérvadó kifejtését a jelenlegi pártpolitikai vonalvezetésnek olyan ügyekben, mint Korea, az Egyesült Nemzetek és a német újrafegyverkezés, és ez lesz a »Párt Pedagógusok« tankönyve a következő néhány hét vagy hónap folyamán. Éppen ezért [...] érdemes összefoglalni Rákosi úr felszólalásában elhangzottakat ezekről a témákról az alábbiakban: ami a hazai frontot illeti, a beszéd egy meglehetősen szókimondó beismerését tartalmazta azoknak a nehézségeknek, amelyeket a Nyugattal folytatott kereskedelem zsugorodása okozott; nem meggyőzően írta le legutóbbi élelmiszerhiány okait; a legnagyobb képzelőtehetséggel előadott gyalázkodást adta a magyar szociáldemokraták és a brit Munkáspárt ellen, akiket Rákosi a magyar kollégáik árulásra és kémkedésre való felbujtásával vádolt.”*⁵⁰ 1951-ben Wallinger két éves budapesti tartózkodást követően új állomáshelyre került. A magyar miniszterelnöknél, április 12-én tett búcsúlátogatása során szóba került a két ország között fennálló feszültséggel terhelt állapot. Wallinger ezt a helyzetet a szovjet ideológiával magyarázta: *„a nemzetközi feszültség fő oka az az ideológiai merevség, amely a Szovjetunió részéről és általában a Szovjetunió vezette országokban megnyilvánul. Ha a különböző ideológiák érintkezését megengednék, ha kölcsönös véleménycsere alakulna ki: csökkenne a feszültség.”*⁵¹ Dobi István miniszterelnök ehhez azt fűzte hozzá, hogy 1945-ben, mikor a Munkáspárt került hatalomra az Egyesült Királyságban, a magyarok azon az alapon vártak támogatást és segítséget a britektől, hogy *„a munkások pártjának közel kell állnia minden olyan intézkedéshez, amely a szocializmus felé visz.”* Wallinger ezzel kapcsolatban úgy érvelt, hogy mindkét kormánynak tulajdonképpen ugyanaz a célja – vagyis a szocializmus kiépítése –, de az eszközök és a módszerek, melyeket alkalmaznak, nagyon különbözőek. Dobi ezzel szemben a beszélgetés során végig azt hangsúlyozta, hogy a brit vezetés ezt a célt csak látszólag kívánja megvalósítani, de a gyakorlatban nem a szocializmus rendszere, hanem a kapitalizmus mellett tette le a voksát. A vitára nem sikerült pontot tenni, ugyanakkor a brit–magyar kapcsolatok jobb irányba terelése érdekében búcsúzóul Dobi arra kérte Wallingert, hogy mondja el a brit kormánynak: *„a magyar nép békésen dolgozik, alakítja, építi boldog jövőjét. Mi békét akarunk, s ha hagynak bennünket, békében is fogunk élni, egyre növelve jólétünket, boldogságunkat”*, mondván, ez az üzenet majd előrelendíti a két ország kapcsolatát és csökkenti a nemzetközi feszültséget.⁵² Am a való-

⁵⁰ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL). PIL 508.f. 1/106 (99). H 1016/73. No. 259. (1015/136/50). Budapesti brit követség jelentése, 1950. november 2.

⁵¹ MNL OL XIX-J-1-k (Nagy-Britannia) 5. doboz. 36. tétel. 02313.

⁵² Uo.

ságban, a korábban is említett politikai és gazdasági fejleményeknek köszönhetően, a brit–magyar kapcsolatok soha nem látott mértékben kerültek mélypontra. Ez például azt eredményezte, hogy a korábban intenzívnek mondható kereskedelmi forgalom minimálisra csökkent, és „beállt egy szerződésen kívüli állapot, amely 1954-ig tartott”.⁵³

1951. december 21-én keltezték azt a jelentést, amely a néhány nappal korábbi, december 16-i Sztálin-szobor leleplezési ünnepségen történetekkel foglalkozik. Révai József népművelési miniszter, az esemény alkalmából tartott beszédében a szovjet–magyar kapcsolatokról értekezett. A brit jelentés szerint „a beszéd természetesen klasszikus marxista vonalvezetésű volt, azonban különösen világossá tette a magyar kommuniztáknak a nacionalizmushoz és a magyar történelem fő eseményeihez való viszonyulását (most az újraírását).” A két ország ezen időszakban megmutatkozó érintkezését talán jól példázza a beszéd brit értelmezése is: „Révai úr mindvégig talpnyaló hangvételű beszédének a fő témája az volt, hogy a magyar emberek a múlt, jelen és a jövő minden áldását a Szovjetunióknak köszönhetik. »Amit Sztálin népünknek adott, a legtöbb, amit népnek adni lehet: szabadság, függetlenség, hit önmagában, lehetőség arra, hogy alkotóerejét szabadon kifejthesse«⁵⁴; hogy »Sztálin fiai zúzták szét a magyar földesurak és nagytőkések elnyomó államgépezetét«; hogy 1945 óta nem volt polgárháború, hogy a »belső reakció« vereséget szenvedett és hogy Magyarország nem lett »második Görögország, vagy Korea«.⁵⁵ A Sztálin által nyújtott védelem és támogatás tette képessé Magyarországot, hogy legyőzze az imperialisták kísérleteit, hogy fasiszta gyarmattá változtassák az országot, hogy az ő erkölcsi és pénzügyi segítségével új népi demokráciát építsen. Mindezek között a legnagyobb az a segítség, amit a politikai tanításaival nyújtott, amelyek alakították és acélozták a jelenlegi kommunista vezetőket.”⁵⁶ Talán ebből a jelentésrészletből is látszik, hogy a magyar politikai átalakulás következtében 1949 és 1953 között szinte semmilyen kapcsolat nem volt elképzelhető a két ország között, csupán minimális szinten működhetett a kommunikáció. A britek azt azonban pozitívnak vélték, hogy „a Révai úr által mutatott erő és önbizalom mutatása ellenére, úgy tűnt, hogy a Sztálin-szobor magyar természetének a túlhangsúlyozása egy gúnyos megjegyzés által kísértő félelemtől árulkodik, miszerint a kommunista pártnak a magyar földben nincsenek gyökerei

⁵³ ARDAY (2005): 155.

⁵⁴ Szabad Nép, IX. évfolyam. N° 295. 1951. december 18. Cím: „Az a magyar szabadságharc, melyet Sztálin zászlaja alatt vívtunk és vívunk – győzelmes volt és győzelmes marad”. Sztálin elvtárs szobrának felavatási ünnepsége.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ The National Archives of UK (TNA). TNA FO 371 95189. RH 10338/2. Soviet press article on the anniversary of the Soviet-Hungarian Treaty; report and comment on speech by Hungarian Minister of Popular Culture, Revai, explaining the relations between Hungary and the Soviet Union, at the unveiling of Stalin's statue in Budapest.

és teljes vákuumban él, a magyar emberek félelmétől és gyűlöletétől övezve. Úgy tűnik, ugyanez vonatkozik arra a dacos kijelentésre is, miszerint »hányszor jósolták már a reakció levelibékái ez alatt az idő alatt az időváltozást, vagy ahogy ők mondják: a »rezsimváltozást«. De a politikai levelibékáknak, a reakció javasasszonyainak elmúlt az ideje...nem jöhet olyan szélvész, amely kitéphetné az édes anyaföldből gyökereinket.« Révai úr eltért a párt régi »békéről« szóló direktívájától, amely egyszerűen a »800 millió békét akaró ember elsöprő erejét« hangsúlyozta, és egy új militánsabb hangot ütött meg: »De hadd fűzzem ehhez hozzá: most amikor nem vagyunk magunkra hagyva, amikor velünk van Sztálin [...] nem kétséges, hogy a magyar nép egy emberként kelne fel hazája védelmére, ha az imperialistáknak elmenne az eszük és szocialista átalakulásunk vívmányaira rá mernék emelni mocskos kezüket.« A jelentés írója, R. M. A. Hankey kabinettitkár szerint „sok szempontból ez egy hatékony és jól előadott beszéd volt, de a jelenlegi rendszer nem fogja könnyen felszámolni azt a hitet az emberek között, hogy az öt éves terv sebessége és iránya, amelynek a gazdasági szenvedéseik tudhatók be, nem beszélve a kérlelhetetlen osztályharcról, szovjet megrendelésre és Oroszország érdekeit szolgálják. Az eredmény egy legantimarxistább formája a kizsákmányolásnak. Biztos vagyok benne, hogy ez az alapvető pont, amire meg kell próbálnunk rávilágítani a magyar rádióadásaink során. Látni fogják, hogy Révai úr milyen szorgalmasan homályosan fogalmazott a Magyarországnak nyújtott szovjet segítség mértékére és természetére tett utalásaiban.”⁵⁷

1953. december elején Katona János londoni magyar rendkívüli követ Eden külügyminiszternél járt bemutatkozó látogatáson. Az erről szóló jelentés alapján a két ország közötti kapcsolat pozitív irányba fordult. „Eden egyedül fogadott, rajtunk kívül nem volt más jelen. Igen barátságosan üdvözölt és kijelentette, mindenkor rendelkezésemre áll, ha hozzáfordulok. Örült annak, hogy javult a viszony a két ország között és arra törekszik, hogy tovább javuljon nemcsak velünk, de a Szovjetunióval is. Örül a szovjet jegyzéknek és Amerikától is kedvező választ kapott, amiről beszélt délután a parlamentben is. Ő azon van, hogy csökkenjen a nemzetek közötti feszültség. Kijelentettem, én is nagyon örülök, hogy munkámat már egy kellemesebb légkörben kezdek meg. Én magam is arra törekszem, hogy a két ország közötti viszony tovább fejlődjön. [...] Gratulált futballcsapatunk nagyszerű győzelméhez és helyeselte a két ország sportkapcsolatainak fejlesztését. Én kijelentettem, hogy örülök a magyar csapat itteni jó szereplésének, de még inkább annak a ténynek, hogy jó sportkapcsolat alakul ki és kívánom, hogy ez más területen is létrejöhön, így kulturális vonatkozásban is.”⁵⁸

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 1. doboz 12. tétel. 002259. Tárgy: Látogatás Eden külügyminiszternél.

Az 1954-es év lesz az az év, amikor ismét szinte a nulláról kezdjük újra kiépíteni a kapcsolatot a britekkel. Szigeti Károly diplomata, az angol–amerikai osztály vezetőjének jelentése alapján 1954-ben a brit–magyar kapcsolat a következőképpen alakult. *„Ebben az évben erősebb irányt vettünk az angol politikai élet – köztük elsősorban a Foreign Office – képviselőivel való kapcsolatok kiépítésére. Ennek érdekében láttam vendégül a Foreign Office több beosztottját Ward külügyi államtitkárral az élen, valamint Heathcoate⁵⁹ jelenlegi földművelésügyi minisztert és Maudling⁶⁰ pénzügyminisztériumi államtitkárt a pénzügyminisztérium és kereskedelemügyi minisztérium több beosztottjával.”*⁶¹ A brit politikai szereplőkkel való szorosabb kapcsolatfelvétel végett, a jövőbeni tervek között szerepelt, hogy a magyar vezetés a baloldali parlamenti képviselőkön (bevanisták – Aneurin Bevan brit munkáspárti politikus neve után, a Munkáspárton belül alakult meg ez a csoportosulás) túlmenően, a „középutasok” és a szélsőjobboldali politikusok irányába is tegyen lépéseket. *„Nincsen jelentősebb kapcsolatunk a konzervatív és liberális képviselők felé. Ez elsősorban abból eredt, hogy ezeknek a képviselőknek a túlnyomó része politikai gyűlésből nem hajlandó barátkozni velünk. [...] A jövő év első felében továbbfejlesztjük a politikai hivatalok beosztottaival a személyes kapcsolatot. Ezt most már az egyes beosztottak vonalára is átvisszük. Ismét megkezdjük a pénzügyminisztérium és kereskedelemügyi minisztérium beosztottaival a szorosabb és gyakoribb érintkezést, tekintettel a jövő évben meginduló angol–magyar kereskedelmi és pénzügyi tárgyalásokra.”*⁶²

A két ország közötti gazdasági kapcsolatok újraindulása sem volt egyszerű feladat, kezdeti törekvések azonban már tetten érhetőek voltak. Szigeti szerint *„ezen a téren elért eredményeink kisebbek, mint politikai téren. Jó kapcsolatokat szerezünk gyárlátogatásokkal és kereskedőkkel [együtt töltött – kieg. M. M. A.] vacsorákon. Arányi és Szigeti elvtársak sűrűn látogatják a Professional and Business Men’s Forum rendezvényeit, ahol több személyt ismernek. Az év folyamán sikerült néhány közgazdással, mint Barou és Bellinger megismerkedni. Egy lépést jelentett előre ezen a vonalon a közelmúltban több gazdasági szakember részére adott vacsorám is. Ezen a téren fokozottabb munkára van szükségünk a jövőben.”*⁶³ Vagyis:

„a) Az eddig megismert haladó és burzsoá közgazdászokkal igyek-

---

⁵⁹ Derick Heathcoat-Amory (1899–1981): brit konzervatív politikus, Lordok Házának tagja, 1954 és 1958 között földművelésügyi miniszter.

⁶⁰ Reginald Maudling (1917–1979): brit politikus, több funkciót is betöltött, többek között 1952 és 1955 között a kincstár gazdasági titkára volt.

⁶¹ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. tétel. 00498/1955 – A követség kapcsolatai. London, 1954. december 23.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

szünk szorosabb kapcsolatot kiépíteni. Rajtuk keresztül kapcsolatfelvételre törekszünk az Angliában meglehetősen szép számmal élő magyar származású közgazdászokkal.

b) Megfelelő alkalmakkor gyárlátogatásokra megyünk, a kereskedelmi kirendeltség szervezésében. Igyekszünk több londoni gyárat is megtekinteni, mivel az itt szerzett kapcsolatokkal könnyebb a szorosabb viszony kiépítése.

c) A Professional and Business Men's Forum eddig ismert tagjain túl a nagyobb rendezvényeken arra törekszünk, hogy az alkalmanként meghívott befolyásosabb gazdasági szakemberekkel is megismerkedjünk.

d) Eddiginél nagyobb súlyt fektettünk arra, hogy az Economic Representatives in London nevű szervezet által meghívott angol gazdasági és kereskedelmi hivatalnokokkal és vezetőkkel megismerkedjünk. Ez vonatkozik az alkalmanként meghívott üzletemberekre és technikai szakértőkre is. A jövőben úgy Arányi, mint Szigeti elvtársaknak ez is egyik legfontosabb feladatuk lesz.

A gazdasági vonalat azért is vesszük előtérbe, mivel tapasztalataink szerint ezen keresztül könnyebb a politikusok többsége felé is közeledni. Gondolok itt elsősorban a jobboldali beállítottságú politikusokra.”⁶⁴

A kulturális vonal mentén ebben az időben meglehetősen erősek voltak a kapcsolataink, bár a tudományos élet képviselőivel meglehetősen gyengék. Több neves brit személyiséggel is sikerült kiépíteni a megfelelő „hidakat”. A jelentősebb kulturális és tudományos kontakt személyek az alábbi táblázatban olvashatók⁶⁵:

KULTURÁLIS VONAL	TUDOMÁNYOS VONAL
Jessie Street író	Donald Michie biológus
Paul Hogart festőművész	prof. Blackett tudós (Manchester Egyetem)
James Aldridge író	prof. Gordon Childe, a londoni egyetem régészeti intézetének vezetője
Jack Lindsay író	prof. M. Dobb, a Cambridge-i egyetem tudósa
Mona Brand író	prof. Bernal, a londoni egyetem tanára
James Gibb zongoraművész	
Gordon Cruickshank BBC munkatárs	

A kulturális és tudományos kapcsolatok további fejlesztésének előtérben az állt, hogy az eddigi ismereteket felhasználják újabb ismeretségi körök szerzésére. Magyar részről olyan szervezeteket és intézményeket kívántak felkutattatni, ahol lehetséges az az említett körökben járatos emberekkel való érintkezés. Ezen kívül kiemelkedő feladattá vált,

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Uo.

hogyan elfogadjuk a különböző brit egyetemek és iskolák meghívásait. A sport kapcsolatok fejlődését megalapozta az 1953-as, híressé vált 6:3-as labdarúgó mérkőzés. A magyar követek és a brit politikai személyiségek közötti beszélgetések alkalmával többször is nosztalgikus módon emlékeztek vissza a két ország meccsére. Látni kell, hogy sem a kultúra, sem a tudomány, sem a sport nem tekinthető elhanyagolható, marginális területnek a diplomácia színterén: meghatározó segítséget nyújtottak abban, hogy Magyarország és az Egyesült Királyság között javuljanak a politikai kapcsolatok. *„Jó személyi kapcsolat alakult ki az angol labdarúgó és atlétikai szövetség vezetőivel. Hasonlóan jó lett a kapcsolat egyes klubok vezetőivel és játékosaival. Példa rá, hogy a sportolók részére rendezett egyik fogadásunkon több mint 200 sportoló és vezető jelent meg. Ez a vonal politikai munka szempontjából is nagy jelentőségű. Erre mutat, hogy a sportolók látogatása alkalmával sikerült személyi kapcsolatot teremteni egyes polgármesterekkel és a kerület képviselőivel. Ez történt a Glasgow-i és a Chelsea-i polgármester esetében Henderson konzervatív képviselő, valamint Carmichael és Cullen munkáspárti képviselők megismerése alkalmával és a velük való kapcsolat kiépítésében.”*⁶⁶

A legfontosabb feladat magyar részről azonban az volt – mint már említettük is, hogy új csatornákat nyissanak a brit politika irányában. Erre Hajdú József főosztályvezető 1955 elején ismételten hangsúlyt fektetett: *„A követség kapcsolatait illetően azonban felkívánjuk hívni a figyelmet arra a hiányosságra, hogy az eddigi kapcsolatok – mind politikai, mind kulturális téren – főleg baloldali körökre korlátozódtak. Fontosnak tartjuk, hogy a jelenlegi tervek alapján igyekezzenek a követség ezen a téren minél jelentősebb fordulatot elérni, s kapcsolatait a liberális és konzervatív politikusokra, az egyes polgári körökre is kiterjeszteni.”*⁶⁷ A kívánt cél elérése az adott körülmények között nem volt egyszerű, s a helyzetet csak tovább nehezítette, hogy az 1956-os év a váltságok, felkelések és forradalmak időszakát hozta magával mind a belpolitikában, mind nemzetközi kontextusban.

*

Mint ahogy az eddigiekből is látható, a brit–magyar kapcsolatok története meglehetősen hullámzó tendenciát mutatott az 1945 utáni időszakban (és már jóval előtte is). A nemzetközi politikában lezajlott hidegháborús erőfeszítések, megnyilatkozások és döntések ugyanúgy hatással voltak a bilaterális kapcsolatokra, mint az, hogy mi történt az érintett országok belügyeiben. Az 1945 utáni időszak mind Magyarország, mind az Egyesült Királyság számára komoly változásokat eredményezett:

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. tétel. 00498/1955 – A követség kapcsolatai. 1955. február 14.

az egyik oldal szovjet érdekszférába került, melynek köszönhetően önállóságát béklyóba kötötték, s kitörési lehetőségei minimálisak voltak geopolitikai elhelyezkedése miatt. A másik oldal ugyan győztesen került ki a második világháborúból, ám veszteségei komoly gondokat idéztek elő mind belpolitikáját, mind külpolitikáját tekintve. Az Egyesült Királyság nehezen találta meg a helyét az újonnan kialakult helyzetben: a bipoláris világrend okozta nehézségek, a sokszor halogató politika, a döntésképtelenség, az Európa ügyeitől való távolságtartás és a Szovjetunióval való nyílt szembenézésnek az elodázása közvetve a magyarországi szovjet befolyás erősödését is eredményezte. Majd bekövetkezett az a pillanat, amikor a szovjet elnyomás ellen a magyar nép felemelte hangját. 1956-ban a nyugati világ országai, s köztük az Egyesült Királyság is, különös figyelmet fordítottak hazánkra.